

rapport

IVL Svenska Miljöinstitutet AB

Märks arbetsmiljön?

-en förstudie om arbetsmiljö i miljömärkning

Olof Cerne
B 1355
Stockholm, mars 2000

Organisation/Organization IVL Svenska Miljöinstitutet AB IVL Swedish Environmental Research Institute Ltd.	RAPPORTSAMMANFATTNING Report Summary
Adress/address Box 21060 100 31 Stockholm	Projektitel/Project title
Telefonnr/Telephone 08-08-587 563 00	Anslagsgivare för projektet/ Project sponsor
Rapportförfattare/author Olof Cerne	
Rapportens titel och undertitel/Title and subtitle of the report Arbetsmiljö och miljömärkning	
Sammanfattning/Summary <p>I rapporten beskrivs och analyseras innehållet av arbetsmiljöfrågor i fem olika miljömärkningar, Svanen, Bra Miljöval, KRAV, FSC och TCO-märkning. Dessutom har telefonintervjuer gjorts med 13 företag och en kommun för att undersöka intresset för att inkludera arbetsmiljö i miljömärkningen.</p> <p>Generella regler som handlar om arbetsmiljöarbetet i företag, t ex krav på laguppfyllnad, finns i flera märkningar. Mest konkreta är de i FSC. I Svanen är de mer tydliga än i Bra Miljöval och KRAV. Det är osäkert vilken praktisk betydelse dessa generella regler har för arbetsmiljön. TCO-märkningen saknar denna typ av arbetsmiljöaspekter.</p> <p>De detaljerade reglerna om kemikaliehantering i Svanen, Bra Miljöval och KRAV är bra för arbetsmiljön. Vinsterna för arbetsmiljön är dock oftast oplanerade eftersom reglerna är skrivna med tanke på yttre miljö och konsumenternas hälsa. Andra detaljerade regler som handlar om arbetsmiljö saknas i dessa märkningssystem.</p> <p>TCO-märkningen har flera detaljerade regler som har betydelse för användarens arbetsmiljö. Arbetsmiljön vid produktion och återvinning behandlas inte direkt men oplanerade arbetsmiljövinster uppkommer troligtvis genom miljökraven.</p> <p>I FSC finns inga detaljerade regler för den fysiska arbetsmiljön.</p> <p>I intervjuerna var sju företag avvisande, tre osäkra och fyra positiva till att införa arbetsmiljö i miljömärkningen.</p> <p>En fungerande miljömärkning kräver bland annat lättfattliga miljöproblem, möjligheter till förbättringar, krav som går att uppnå och kontrollera samt efterfrågan på marknaden.</p> <p>Utveckling av miljömärkning till att omfatta mer arbetsmiljö kan ske genom samarbete mellan miljömärkningsorganisationerna och organisationer med arbetsmiljökompetens. FSCs uppbyggnad och arbetssätt är ett exempel på ett sådant samarbete.</p> <p>Rapporten nämner tre områden där vidare forskning och utveckling är intressant:</p> <ul style="list-style-type: none"> -hur arbetsmiljön i lantbruken påverkas av KRAV-märkning -pilotförsök för att ta fram arbetsmiljökriterier för en produkt/tjänst -undersökning av användarnas intresse av arbetsmiljöaspekter i miljömärkning.	
Nyckelord samt ev. anknytning till geografiskt område eller näringsgren /Keywords	
Bibliografiska uppgifter/Bibliographic data IVL Rapport/report B 1355	
Beställningsadress för rapporten/Ordering address IVL, Publikationsservice, Box 21060, S-100 31 Stockholm fax: 08-598 563 90, e-mail: publicationservice@ivl.se	

Förord

Mycket av arbetsmiljöforskningen på IVL handlar om kopplingar mellan yttre miljö och arbetsmiljö. Genom åren har IVL genomfört projekt som handlar både om enskilda fysiska problem, som exempelvis arbetsmiljön vid biobränslehantering eller utvärdering av risker med nya avfettningsmedel och om mer allmänna frågor, som exempelvis hur arbetsmiljön påverkas av införande av miljöledningssystem. Denna forskning har visat att arbetsmiljön ibland har försämrats som en följd av arbetet med att förbättra den yttre miljön. Men den har också visat att arbetsmiljöfrågorna ibland har fått draghjälp av miljöarbetet. Det var mot bakgrund av dessa frågor som idén till ett projekt om arbetsmiljö i miljömärkning kom.

I rapporten granskas innehållet av arbetsmiljöaspekter i olika miljömärkningar. Syftet med rapporten är dock inte att kritisera någon miljömärkning, utan att granska om och i så fall hur mer arbetsmiljö kan inkluderas i miljömärkningen.

Jag vill rikta ett tack till projektets referensgrupp som har varit ett värdefullt stöd i arbetet. Referensgruppen har bestått av:

Eva Eiderström	SNF
Elisabeth Hörnfeldt	Verkstadsindustrierna
Bo Johansson	ASS
Margareta Mårtensson	SAF
Sven Nyberg	LO
Jan Rudling	TCO utveckling AB
Kerstin Sahlen	SIS miljömärkning
Louise Schöld	Akzo Nobel
Karin Thoran	Kemikalieinspektionen

Projektet har genomförts med stöd från Rådet för arbetslivsforskning.

Olof Cerne

Sammanfattning

I rapporten beskrivs och analyseras innehållet av arbetsmiljöfrågor i fem olika miljömärkningar, Svanen, Bra Miljöval, KRAV, FSC och TCO-märkning. Dessutom har telefonintervjuer gjorts med 13 företag och en kommun för att undersöka intresset för att inkludera arbetsmiljö i miljömärkningen.

Generella regler som handlar om arbetsmiljöarbetet i företag, t ex krav på laguppfyllnad, finns i flera märkningar. Mest konkreta är de i FSC. I Svanen är de mer tydliga än i Bra Miljöval och KRAV. Det är osäkert vilken praktisk betydelse dessa generella regler har för arbetsmiljön. TCO-märkningen saknar denna typ av arbetsmiljöaspekter.

De detaljerade reglerna om kemikaliehantering i Svanen, Bra Miljöval och KRAV är bra för arbetsmiljön. Vinsterna för arbetsmiljön är dock oftast oplanerade eftersom reglerna är skrivna med tanke på yttre miljö och konsumenternas hälsa. Andra detaljerade regler som handlar om arbetsmiljö saknas i dessa märkningssystem.

TCO-märkningen har flera detaljerade regler som har betydelse för användarens arbetsmiljö. Arbetsmiljön vid produktion och återvinning behandlas inte direkt men oplanerade arbetsmiljövinster uppkommer troligtvis genom miljökraven.

I FSC finns inga detaljerade regler för den fysiska arbetsmiljön.

I intervjuerna var sju företag avvisande, tre osäkra och fyra positiva till att införa arbetsmiljö i miljömärkningen.

En fungerande miljömärkning kräver bland annat lättfattliga miljöproblem, möjligheter till förbättringar, krav som går att uppnå och kontrollera samt efterfrågan på marknaden.

Utveckling av miljömärkning till att omfatta mer arbetsmiljö kan ske genom samarbete mellan miljömärkningsorganisationerna och organisationer med arbetsmiljökompetens. FSCs uppbyggnad och arbetssätt är ett exempel på ett sådant samarbete.

Rapporten nämner tre områden där vidare forskning och utveckling är intressant:

- hur arbetsmiljön i lantbruken påverkas av KRAV-märkning
- pilotförsök för att ta fram arbetsmiljökriterier för en produkt/tjänst
- undersökning av användarnas intresse av arbetsmiljöaspekter i miljömärkning.

Summary

This report describes and analyses five eco-label systems concerning work environment issues. One Nordic eco-label, Svanen, two Swedish, Bra Miljöval and KRAV and two international, FSC and the TCO-label, are described. To investigate the common interest of including work environment issues, 13 companies and one local government have been interviewed by the telephone.

Four of the eco-label systems have general rules for the handling with work environment issues in companies, such as legal aspects. The general rules in FSC are the most comprehensive. The general rules in “Svanen” are more precise than those of “Bra Miljöval” and “KRAV”. It is not certified what impact these general rules have on the field of work environment. The TCO-label has not got these general type of rules.

The detailed rules, regarding the handling of chemicals, in “Svanen”, “Bra Miljöval” and “KRAV” probably have positive effects on the work environment. Since the rules are created considering the external environment and the consumers’ health the benefits for the work environment are however merely received at random. There are no other detailed rules in these eco-labels that directly concern the work environment. The TCO-label has many rules concerning the work environment for the user. The work environment in the production and recycling processes are not considered directly but the environmental criteria will probably give unplanned positive effects. In FSC there are no detailed rules regarding the physical work environment.

Seven of the interviewed companies were negative to the idea of including work environment in the eco-label systems, three were uncertain and four were positive.

A well functioning eco-label system demands environmental areas that are easy to understand, prospects of improvements, achievable and controllable criterias and a request on the market for the product.

The development of eco-labels into a further inclusion of the work environment could be possible in collaboration with the eco-label organizations and organizations with competence in work environmental issues. The structure and the way of working in FSC are examples of such collaboration.

Three fields of interest for further research and development are:

- How the transition from conventional to ecological farming effects the work environment.
- Pilot studies to develop work environment criteria of a product or a service
- A survey of the user’s interest in work environment issues on eco-labels

Innehållsförteckning

Förord	1
Sammanfattning	2
Summary	3
1 Bakgrund	5
2 Mål och metoder	5
2.1 Allmänt	5
2.2 Avgränsningar	5
2.3 Arbetsgången i projektet	5
3 Vilka arbetsmiljöaspekter finns i olika miljömärkningar?	6
3.1 Svanen	6
3.1.1 Allmänt	6
3.1.2 Arbetsmiljöfrågor i kriterierna	6
3.1.3 Hur sker kontroll?	7
3.2 Bra Miljöval	7
3.2.1 Allmänt	7
3.2.2 Arbetsmiljöfrågor i kriterierna	8
3.2.3 Hur sker kontroll?	8
3.3 Krav	9
3.3.1 Allmänt	9
3.3.2 Arbetsmiljöfrågor i kriterierna	9
3.3.3 Hur sker kontroll?	10
3.4 FSC	10
3.4.1 Allmänt	10
3.4.2 Arbetsmiljöfrågor i kriterierna	11
3.4.3 Hur sker kontroll?	11
3.5 TCO-märkning	12
3.5.1 Allmänt	12
3.5.2 Arbetsmiljöfrågor i kriterierna	12
4 Telefonintervjuer	13
5 Diskussion och slutsatser	14
5.1 Analys av arbetsmiljöaspekter i olika miljömärkningar	14
5.1.1 Allmänna krav på etik och socialt hänsynstagande	14
5.1.2 Generella krav på arbetsmiljöarbetet	14
5.1.3 Detaljerade arbetsmiljökrav	15
5.1.4 Indirekt påverkan på arbetsmiljön	16
5.2 Finns det behov och intresse av mer arbetsmiljöaspekter i miljömärkningarna?	16
5.2.1 Skulle mer arbetsmiljöaspekter i miljömärkningarna göra någon nytta?	16
5.2.2 Hur ser företagen och andra aktörer i arbetslivet på frågan om mer arbetsmiljö i miljömärkningen?	18
5.3 Kan man införa mer arbetsmiljöaspekter i miljömärkningen?	19
5.3.1 Förutsättningarna för miljömärkning	19
5.3.2 Vilka arbetsmiljöaspekter kan införas?	20
5.4 Vidare arbete	21
6 Referenser	23
7 Bilagor	25
7.1 Frågeformulär som användes vid telefonenkäten	25
7.2 Sammanställning av resultaten från telefonintervjun	27

1 Bakgrund

Miljömärkning av produkter och tjänster har blivit allt viktigare under senare år. Det började för ett tiotal år sedan med några enstaka konsumentprodukter som t ex oblekt toalettpapper och obesprutade grönsaker. Miljömärkningssystemen och deras kriterier utvecklas ständigt både till att omfatta fler produkter och tjänster, och för att förfinas och förbättras så att de skall ge så stor miljönytta som möjligt. Ibland diskuteras även att inkludera arbetsmiljö i miljömärkningen.

2 Mål och metoder

2.1 Allmänt

I projektet har undersökts vilka arbetsmiljöaspekter som redan finns i olika miljömärkningar och om det är möjligt och relevant att inkludera mer arbetsmiljö. Projektet var ett förstudium vilket betyder att rapporten är tänkt att ge en överblick över ämnet. Ett syfte var att projektet skulle identifiera möjligheter att utveckla metoder för att inkludera arbetsmiljö i miljömärkning.

2.2 Avgränsningar

I första hand har Svanen och Bra Miljöval studerats men även KRAV, TCO-märkning och FSC har granskats översiktligt.

2.3 Arbetsgången i projektet

För att kartlägga arbetsmiljöaspekter hos olika miljömärkningar har litteraturundersökningar gjorts och samtal har förts med företrädare för olika miljömärkningsorganisationer.

För att undersöka intresset hos marknaden för att inkludera arbetsmiljö i miljömärkning gjordes telefonintervjuer med miljöchefer, inköpare och säljare på 13 företag och en kommun som handlar med miljömärkta varor.

3 Vilka arbetsmiljöaspekter finns i olika miljömärkningar?

3.1 Svanen

3.1.1 Allmänt

1989 beslutade Nordiska Ministerrådet att införa en miljömärkning; Svanen. De olika ländernas arbete samordnas genom den Nordiska miljömärkningsnämnden, NMN, som beslutat om ett gemensamt regelverk för Nordisk miljömärkning.

Miljömärkningsnämnden bestämmer bland annat vilka produktgrupper som ska kunna miljömärkas och fastställer de kriterier som skall gälla för miljömärkningen. Kriterierna bygger på livscykelräkning och består dels av fasta krav eller takvärden, dels av ett poängsystem där olika miljöprestanda vägs samman till en totalbild och med ett tak för hur många poäng en produkt kan ha. Utarbetande av kriterieförslag sker genom samnordiska expertgrupper, sammansatta av initierade personer från till exempel myndigheter, miljöorganisationer, handel och industri. Förslagen remissbehandlas innan de slutligen fastställs av NMN. En remissinstans är Arbetarskyddsstyrelsen. LO satt med i NMNs föregångare miljömärkningsstyrelsen men sitter inte med NMN.

När ett kriteriedokument är fastställt kan företag söka licens för en produkt. De olika ländernas sekretariat (i Sverige SIS Miljömärkning AB) handhar licensansökningar och utfärdar licenser(1).

3.1.2 Arbetsmiljöfrågor i kriterierna

NMRs grundläggande dokument ”Riktlinjer för nordisk miljömärkning” (2) nämner inte arbetsmiljön. De olika kriteriedokumenterna berör däremot arbetsmiljöfrågor. Projektet har studerat kriterier för tryckpapper, trycksaker, lim, emballagepapper, bilvårdsprodukter, saneringsmedel, kaffefilter och allrengöringsmedel (3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,10). De olika kriteriedokumenterna är alla uppbyggda på ungefär samma sätt och i kriteriernas kapitel 6.1 står det om arbetsmiljön. De exakta formuleringarna skiljer sig lite mellan olika kriterier. I kriterierna för trycksaker står:

”6.1. Myndighetskrav.

Innehavaren av miljömärkningslicens och processunderleverantören ansvarar för att tillverkningen av miljömärkta produkter och deras råvaror uppfyller alla krav enligt på respektive ort och i respektive land gällande lagstiftning och myndighetskrav beträffande miljövård och arbetsmiljö.”

I kriterierna för kaffefilter står, förutom en variant på ovanstående, dessutom följande förtydligande:

”Miljömärkningslicensen kan dras in om bristande efterlevnad på tillverkningsorten och i tillverkningslandet gällande arbetsmiljöregler ... konstateras.”

Mer detaljerade krav med betydelse för arbetsmiljön finns också. Hälsoaspekter beaktas i kriterierna för olika kemtekniska produkter t ex lim:

”En limprodukt som är klassificerad som hälsofarlig kan inte miljömärkas. Halten av komponenter som bedöms som cancerogena, mutagena eller reproduktionstoxiska måste understiga 0,1 viktprocent.” Allergiframkallande ämnen nämns inte speciellt men räknas in i KemIs klassificering som “hälsofarliga”(11).

Vissa av Svanens kriterier kan innebära att träråvara skall vara FSC-råvara. I dessa fall kommer fler arbetsmiljöaspekter in, se nedan under FSC.

3.1.3 Hur sker kontroll?

För att få licens att miljömärka en produkt med Svanen måste företaget redovisa resultat av oberoende tester och dokumentation för att visa att kriterierna uppfyllts. I ansökan skall också ingå intyg eller en redogörelse för att man uppfyller kraven i 6.1. SIS gör företagsbesök innan en licens utfärdas. Dessutom upprättas en plan för efterkontroll och stickprovskontroller kan förekomma. SIS Miljömärkning uppger att man inte kontrollerar arbetsmiljön när man gör företagsbesök. Det har inte heller förekommit att en licens har dragits in på grund av bristande efterlevnad av arbetsmiljöregler men skrivningen i kriteriernas kapitel 6 skulle kunna fungera som en slags säkerhetsventil om ett företag skulle visa sig ha undermålig arbetsmiljö. (1, 12)

3.2 Bra Miljöval

3.2.1 Allmänt

Bra Miljöval är Svenska Naturskyddsföreningens miljömärke. Framtagning av kriterier görs med ett livcykelperspektiv av sakkunniga inom organisationen och man tar också hjälp av experter utifrån. Förslagen remissbehandlas av industri, handel och myndigheter. Vilka myndigheter som är remissinstans beror på vad frågan gäller. KemI, Konsumentverket och Naturvårdsverket är vanliga remissinstanser. Arbetarskyddsstyrelsen har hittills inte varit remissinstans men det kan bli aktuellt i framtida arbete med t ex parfymer där det kan finnas problem med allergiframkallande ämnen. Bra Miljöval skiljer sig från Svanen genom att det inte finns något poängsystem. Kriterierna består av absoluta krav och taknivåer på t ex utsläpp och energiåtgång.

När kriterierna är klara, kan intresserade företag börja ansöka om miljömärkning. De måste då lämna styrkta uppgifter om produkten. SNF utfärdar sedan licenser. Projektet har studerat kriterierna för el, papper och fläck- och blekmedel (13, 14, 15, 16,17).

3.2.2 Arbetsmiljöfrågor i kriterierna

Vid utformningen av kriterierna för en del s k dagligvaror, exempelvis fläck- och blekmedel, har hälsoaspekter vägts in för att bestämma vilka ämnen som får ingå i produkterna. Allergiaspekter fanns med i utformningen av kriterierna för bl a konserveringsmedel. SNF uppger att de inte har egen kompetens på hälsoområdet men att de utesluter kemikalier som är dokumenterat kända allergener. SNF menar att det är ett problem att det finns stora luckor i kunskapen om allergener i samhället och detta begränsar föreningens möjligheter att arbeta med dessa frågor.

Kriterierna för el innehåller inga arbetsmiljöaspekter. Miljömärkning av el är en relativt ny företeelse och kriterierna kommer att utvecklas betydligt framöver.

Kraven på laguppfyllnad i kriterierna för papper är ganska allmänt hållna men kan ha viss betydelse för arbetsmiljön. Ur Miljökriterier för papper 1997:

“2.1 Tillverkningen av papper, massa, viktiga råvaror, och insatsämnen ska ske enligt de skyddsföreskrifter, ...som gäller i tillverkningslandet...”. “2.3 Kemikalier ...Kemikalieleverantören ska intyga att inga förbjudna kemikalier ingår i de produkter som används...”.

Kriterierna innehåller också en lista över vilka i sammanhanget relevanta kemikalier som får användas, respektive inte användas.

Bra Miljövals kriterier för papper innebär också att en viss andel av råvaran antingen är returfiber eller kommer från skog som är FSC-certifierad och då tillkommer FSCs arbetsmiljöregler.

3.2.3 Hur sker kontroll?

SNF gör kontroller, både när man misstänker att något inte står rätt till, och vid slumpmässiga stickprov. Det görs ingen rutinmässig kontroll av laguppfyllnad. Paragraf 2.1 fungerar som en generalklausul. Om det kommer till föreningens kännedom att ett företag bryter mot lagen ska SNF ha möjlighet att bryta licensavtalet (14).

3.3 Krav

3.3.1 Allmänt

Krav är en ekonomisk förening med 24 medlemsorganisationer.

Krav har ett dokument som innehåller alla regler för hur en KRAV-märkt vara får produceras (18). Förutom livsmedel så kan produktionshjälpmedel (t ex gödning), textilier och skinn märkas. Innehåll och formuleringar bereds i KRAVs regelkommitté, som väljs av KRAVs styrelse. Reglerna fastslås av KRAVs styrelse. KRAVs regler utgår från IFOAMs, det internationella kontrollorganet för ekologisk odling, regler samt EGs förordning 2092/91 som reglerar ekologisk produktion. (19, 20)

Vid översyn av kriterierna finns möjligheter för bl a olika myndigheter att genom remissförfarande påverka utformningen.

3.3.2 Arbetsmiljöfrågor i kriterierna

De uppenbara arbetsmiljöaspekterna i KRAV är reglerna för kemikalieanvändning. KRAV har även skrivningar som behandlar arbetsmiljön i allmänhet vid produktionen.

Ur KRAVs Regler 1999:

“2.3.7. KRAV har rätt att underkänna produktion om arbetsvillkor och sociala förhållanden är undermåliga och uppenbart strider mot internationella konventioner som t ex FNs konvention om mänskliga rättigheter...”

“12.1.2 Produktionshjälpmedel kan godkännas efter prövning varvid skall beaktas om ...medlet påverkar människors hälsa negativt.”

I kap 13 om textilier står: “Icke textila råmaterial som ingår i en textil produkt skall så långt det är möjligt vara oskadliga för människor och miljö, såväl i fråga om produktion som konsumtion och avfall...”

“13.3.6 Ej KRAV-godkända råvaror kan tillåtas, när så krävs för att åstadkomma större slitstyrka, en viss funktion eller design. KRAVs regler för märkning av sammansatta produkter gäller. Undantagna från sådan inblandning är fibrer som är, eller vars framställning är, uppenbart farlig för konsumenter, arbetare eller miljön...”

“13.7.5 Utöver kraven avseende nedbrytbarhet och giftighet för vattenlevande organismer gäller att ett insatsmedel inte kan godkännas om det är:

Cancerogen (R45)*

Mutagen (R46)*

Teratogen (R60-63)* (foster- och fortplantningsskadande)

Giftigt för däggdjur: LC50 < 2000 mg/kg tillåts inte“

Vidare finns hälsoaspekter i reglerna för färgämnen i textilier och regler för formaldehydavgivning från textilier.

3.3.3 Hur sker kontroll?

När en producent anmält sig och skickat uppgifter om produktionen till KRAV sker kontrollbesiktning av en kontrollant från KRAV, sedan skickas en kontrollrapport från kontrollanten till KRAVs kansli för granskning innan godkännande ges. Därefter görs kontroller minst två gånger per år om det gäller djurbesättning och minst en gång per år beträffande växtodling eller livsmedelsproducent.

KRAV uppger att paragraf 2.3.7 finns för att ge KRAV möjligheter att agera om det skulle behövas men annars bedömer man inte rutinmässigt arbetsmiljön. KRAV har ingen speciell arbetsmiljökompetens knuten till sig och när det gäller att bedöma produktionshjälpmedel så går man efter fakta som finns allmänt tillgängliga. Det är sällan aktuellt med bedömning av produktionshjälpmedel enligt paragraf 12.1.2 och denna typ av frågor upplevs inte som något problem på KRAV. Ett biologiskt bekämpningsmedel, myrsyra, vållade dock problem. Först var myrsyra godkänt av KRAV och sedan blev användningen stoppad av KemI på grund av myrsyrans irriterande egenskaper.

KRAV kontrolleras av och är ackrediterade av IFOAM Accreditation Programme (IAP). I Sverige är KRAV godkända av Jordbruksverket och Livsmedelsverket för att utföra kontroll av ekologisk produktion.

3.4 FSC

3.4.1 Allmänt

Forest Stewardship Council (FSC) är en oberoende, internationell medlemsorganisation som ska uppmuntra till miljöanpassat, samhällsnyttigt och ekonomiskt livskraftigt bruk av världens skogar. FSC ackrediterar organisationer och företag som certifierar skogsbruk. FSC certifierar alltså inte själva. Med hjälp av de sk spårbarhetscertifikat som aktörer i kedjan från skogsbruk till färdig produkt har, så kan den färdiga produkten märkas med FSC-märke. FSC-märkningen omfattar skogsbruket fram till avverkningen men inte efterföljande processer.

Svenska FSC-rådet utgör FSCs representation i Sverige. Rådet består av representanter från tre intresseområden: sociala frågor, miljö och ekonomi. (21)

3.4.2 Arbetsmiljöfrågor i kriterierna

I svenska FSCs regler (22) som är en anpassning för svenska förhållanden av FSCs 10 principer och kriterier, är arbetsmiljöfrågorna en tydlig del av helheten. Fjärde kapitlet handlar om det sociala området:

“4.1.3.

Företaget svarar för att de anställda har en god arbetsmiljö, för förebyggande av fysisk, mental och social ohälsa.

Gällande bestämmelser för internkontroll av arbetsmiljön följs.

Vid val av arbetsmetod och organisation samt vid anskaffning av utrustning väljs den bästa totallösningen, med beaktande av arbetsmiljö, yttre miljö och ekonomi.

Prioritering av yttre miljö får ej ske på bekostnad av arbetsmiljön.

De anställda har tillgång till företagshälsovård med bred kompetens. Företagshälsovård med branschkunskap och god effektivitet väljs, då sådan finns tillgänglig. Företaget erbjuder en på lämpligt sätt organiserad anpassnings- och rehabiliteringsverksamhet. Inom stora företag förbereds för senare införande av personalsociala/ekonomiska bokslut. Företag som utvecklat personalbokslut redovisar årligen detta.”

3.4.3 Hur sker kontroll?

När en producent anmält sig går certifieraren igenom relevant dokumentation, t.ex. skogsbruksplan, kartor, naturvärdesinventeringar och ekonomi. Beroende på markens storlek är dokumentationen olika omfattande. Certifieraren gör också kontroller i fält och kontroller med representanter för skogsarbetare och lokalbefolkning samt andra intressenter.

Efter genomgången av dokumentation och fältkontroll skriver certifieraren en slutrapport som granskas av en expertkommitté. Denna kommitté går igenom rapporten och kontrollerar att certifieringsarbetet har utförts på ett korrekt sätt och ger ett utlåtande om huruvida marken kan certifieras och ifall det finns saker som måste rättas till innan certifieringen kan godkännas. Den ackrediterade certifieraren fattar sedan det slutgiltiga beslutet och certifikatet utfärdas.

Certifikat utfärdas för en viss tidsperiod, vanligen fem år. Certifieraren utför under denna tid fortlöpande kontroll av skogsbruket och följer upp åtgärder för att rätta till mindre anmärkningar.

3.5 TCO-märkning

3.5.1 Allmänt

TCO'99 är den senaste i raden av TCO-märkningar. Märkningssystemet hanteras av TCO Utveckling AB, som är ett dotterbolag till TCO. TCO-märkningen, som används på kontorsutrustning, främst datorer och bildskärmar, är från början en arbetsmiljö-märkning som har utvecklats till att innefatta även yttre miljöfrågor. TCO Utveckling samarbetar med Naturskyddsföreningen. Samarbetet inleddes i och med TCO'95 som lanserades 1995. I november 1998 kom sedan efterföljaren TCO'99, med nya och hårdare krav. Märkningen omfattar ett antal krav inom ergonomi, emissioner (strålning), energiförbrukning och ekologi. SNF har utformat och ansvarar för de ekologiska kraven (23, 24).

3.5.2 Arbetsmiljöfrågor i kriterierna

Det är användarens arbetsmiljö som värnas genom arbetsmiljökraven. Exponering för elektromagnetiska fält skall minimeras. Innehållet av bromerade flamskyddsmedel minimeras, vilket är ett krav som värnar både användaren och den yttre miljön. Produkterna ska vara ergonomiskt riktigt utformade. Miljökraven som minimerar innehållet av bromerade flamskyddsmedel och tungmetaller i produkterna påverkar sannolikt arbetsmiljön positivt även vid tillverkning och återvinning.

4 Telefonintervjuer

I projektet ingick att undersöka om marknaden är intresserad av att införa mer arbetsmiljö i miljömärkningen. Därför gjordes telefonintervjuer med aktörer som köper, säljer och/eller tillverkar varor som är miljömärkta.

18 företag och en kommun valdes ut. Några av dessa valdes ut från en lista som Naturskyddsföreningen har sammanställt över företag som köper Bra Miljöval el. Dessutom valdes diverse företag ut som antogs handla med miljömärkta varor. Företagen valdes för att täcka produktkategorierna livsmedel, papper och trycksaker, el, transporter, tyg och kläder samt möbler. Fyra av de kontaktade företagen handlade ej med miljömärkta varor och ett företag hade ej tid att svara på frågorna. Intervjuer gjordes med 13 företag och en kommun. Miljöchefer, inköpare eller säljare intervjuades. Intervjuerna tog mellan fem minuter och 30 minuter. Frågeformuläret som användes vid intervjuerna och en sammanställning av resultaten redovisas i bilagor.

Sammanfattning av vilka som är positiva respektive negativa till att införa arbetsmiljöfrågor i miljömärkningen.

Tveksamma eller helt avvisande	Osäkra men lite intresserade	Positiva
A, varuhus H, kommunalt energibolag J, energibolag K, energibolag L, livsmedelstillverkare M, livsmedelsdetaljst N, livsmedelsdetaljst	B, möbeltillverkare C, kommun I, tryckeri	D, transportföretag E, möbeltillverkare, varuhus F, läkemedelsföretag G, energibolag

Det vanligaste argumentet hos de som är tveksamma eller helt avvisande till att införa arbetsmiljöaspekter är att det är svårt. Ett annat argument som företag H och K framförde är att inga kunder har efterfrågat arbetsmiljöfrågorna. Ett energibolag, företag J, säger att det inte finns några intressanta arbetsmiljöfrågor i deras produktion.

Av de positiva företagen nämner företag D barnarbete och företag E säger att frågan är intressant för de utländska produkterna men inte för de svenska.

Företag G, som är ett energibolag, säger, i motsats till företag J, att det finns arbetsmiljökopplingar i alla energislag men för en utomstående så är det nog lättast att se dem vid sopförbränning.

Företag E säger att de har egna arbetsmiljöregler och företag M kontrollerar arbetsmiljön när de handlar med u-länder.

5 Diskussion och slutsatser

5.1 Analys av arbetsmiljöaspekter i olika miljömärkningar

Innehållet av regler av betydelse för arbetsmiljön i märkningssystemen kan delas upp i fyra typer:

1. Allmänna krav på etik och socialt hänsynstagande.
2. Generella krav som handlar om hur arbetsmiljöarbetet ska bedrivas, t ex att företaget ska följa lagstiftningen på arbetsmiljöområdet.
3. Detaljerade regler som handlar om den fysiska arbetsmiljön.
4. Indirekt påverkan på arbetsmiljön. Regler som är uppsatta av miljöskäl och som medför processförändringar som indirekt har medfört förändringar även för arbetsmiljön. Förändringarna kan vara både positiva och negativa.

5.1.1 Allmänna krav på etik och socialt hänsynstagande

FSC och KRAV är de märkningar som har denna typ av krav. Det är naturligt att de märkningar som har mer internationell betydelse och som används i u-länder har mer etik- och sociala frågor än de andra märkningarna. FSC är från början skapat med en samsyn på de tre områdena sociala frågor, miljö och ekonomi. Att KRAV märker ett flertal varor från u-länder har kanske motiverat paragraf 2.3.7.

5.1.2 Generella krav på arbetsmiljöarbetet

I alla Svanens kriterier som projektet har studerat ingår aspekter av typ 2 i form av skrivningar om att det tillverkande företaget måste följa arbetsmiljölagstiftningen. Detta kan synas vara onödigt att skriva; alla måste ju följa lagen. Tyvärr fungerar det inte alltid i praktiken, exempelvis har det varit svårt att få stort genomslag för AFS 1996:6 Internkontroll av arbetsmiljön (25). Eftersom Svanen kräver intyg eller redogörelse för uppfyllnad av lagkraven kan märkningen innebära en del för arbetsmiljöarbetet hos företagen. Projektet har dock ej undersökt om Svanens krav verkligen innebär att företagen har internkontroll. Kraven om laguppfyllnad kan bli ganska meningslösa om de skulle användas i länder med svag arbetsmiljölagstiftning.

I Bra Miljövals kriterier för papper är kraven på laguppfyllnad lite mer allmänt skrivna än Svanens och kontrollen av uppfyllnaden finns inte på samma sätt. Det är därför osäkert om märkningen har någon betydelse för arbetsmiljöarbetet.

KRAVs arbetsmiljöregler av typ 2 är ganska allmänt hållna. De har troligtvis ingen betydelse för arbetsmiljöarbetet i Sverige men skulle eventuellt kunna påverka arbetsmiljöarbetet på företag i ett land med svaga arbetsmiljölagar.

FSC ställer några konkreta krav på hur arbetsmiljöarbetet ska bedrivas. Av de undersökta märkningarna är det FSC som har de mest omfattande reglerna av typ 2. Projektet har dock inte studerat närmare vilka effekter FSCs regler har haft i praktiken på berörda arbetsplatser.

TCO-märkningen saknar aspekter av typ 2 eftersom det är användningen av produkterna och inte produktionen som är i fokus.

5.1.3 Detaljerade arbetsmiljökrav

Svanens, Bra Miljövals och KRAVs regler av typ 3 ovan gäller kemikalieanvändning. I Svanen och KRAV är kemikalier som är cancerogena, mutagena eller reproduktionstoxiska förbjudna och i Bra Miljövals produkter får inga "förbjudna kemikalier" ingå. Användningen av allergiframkallande kemikalier begränsas också i stor utsträckning i Svanen, Bra Miljöval och KRAV men det är ett svårare område eftersom kunskaperna i samhället på området är bristfälliga. Inga andra arbetsmiljöaspekter av typ 3 finns.

Dessa regler är troligtvis positiva för arbetsmiljön. Det är bra för arbetsmiljön att många hälsofarliga kemikalier är förbjudna i miljömärkningen men det finns ingen genomtänkt arbetsmiljöhänsyn i kriterierna. Reglerna har skrivits med tanke på den yttre miljön och hälsan hos konsumenten och vinsterna för arbetsmiljön är oftast oplanerade. Kemiska risker är bara en av flera viktiga arbetsmiljöfrågor.

Av de tre ovan nämnda märkningarna är KRAV den enda som framhåller arbetsmiljön i marknadsföringen. Det är helt klart att en omställning till ekologisk odling medför minskade kemiska risker. Speciellt betydelsefullt är detta i u-länder där lagstiftning och kunskaper är bristfälliga vad gäller såväl kemikalier som skydd. En helhetssyn där från början både yttre miljöfrågor och arbetsmiljöfrågor beaktas saknas dock. Problemet som man hade med myrsyra, som beskrivs i kapitel 3.3.3, är ett exempel på när det är de yttre miljöfrågorna som styr och arbetsmiljöproblem som uppstår får rättas till i efterhand.

FSC innehåller inga detaljerade regler vad gäller den fysiska arbetsmiljön.

TCO-märkningen har flera detaljerade regler som gäller användarens arbetsmiljö och märkningssystemet präglas av en helhetssyn vad gäller användarens arbetsmiljö och miljöfrågor men arbetsmiljön vid produktionen och återvinning behandlas däremot ej direkt. Däremot kan kraven som minimerar innehållet av bromerade flamskyddsmedel och tungmetaller i produkterna sannolikt ge oplanerade arbetsmiljövinster i produktionen och återvinningen.

5.1.4 Indirekt påverkan på arbetsmiljön

Påverkan av typ 4 kan förekomma hos alla märkningar. Det ligger utanför ramen för detta projekt att närmare undersöka vilka indirekta effekter som olika miljömärkningar medför. Generellt gäller att alla processförändringar, som t ex en miljömärkning kan ge upphov till, kan ge effekter, positiva och negativa, på arbetsmiljön i olika delar av livcykeln hos en vara eller tjänst. (26)

5.2 Finns det behov och intresse av mer arbetsmiljöaspekter i miljömärkningarna?

5.2.1 Skulle mer arbetsmiljöaspekter i miljömärkningarna göra någon nytta?

Argument för mer arbetsmiljö i miljömärkningen:

- En åtgärd för att förbättra den yttre miljön kan i vissa fall försämra arbetsmiljön. Om miljömärkningssystemet inkluderar arbetsmiljöaspekter, minskar risken för att den yttre miljön förbättras på arbetsmiljöns bekostnad.

Kommentar

Det är osäkert om miljömärkningen har medfört några försämringar för arbetsmiljön men när en vara anpassas för att kunna bli miljömärkt kan det innebära att produktionsmetoderna förändras. På arbetsplatser som förändras snabbt hinner man kanske inte med att bygga upp kunskap om de arbetsmiljörisker som är förenade med de nya metoderna och processerna. Exempel på detta kan t ex vara produkter som är tillverkade av återvunnet material. Bland andra Arbetarskyddsstyrelsen och IVL har i rapporter konstaterat att det finns brister i arbetsmiljön i olika kretsloppsarbeten som t ex sortering av avfall (27, 28).

- De traditionella drivkrafterna för arbetsmiljöförbättringar är, åtminstone internationellt sett, lagar och fackligt arbete. I många länder, t ex en del u-länder, är dessa drivkrafter svaga. Med ett miljömärkningssystem som inkluderar arbetsmiljöaspek-

ter kan man få en drivkraft för arbetsmiljöförbättringar baserat på konsument-/marknadskrav.

Kommentar

Rättvisemärkning är en märkning som uppkommit som en reaktion mot dåliga arbetsförhållanden och osäkra ekonomiska förhållanden för småbrukare och arbetare vid bland annat kaffeodlingar i tredje världen. Rättvisemärkning är däremot ingen miljömärkning, även om ekologiskt hållbar produktion ingår som ett långsiktigt mål, och projektet har ej närmare studerat denna.

- Det förekommer att svenska företag får problem därför att deras underleverantörer har en undermålig arbetsmiljö. Det gäller kanske framförallt underleverantörer i u-länder. Ett miljömärkningssystem som inkluderar arbetsmiljöaspekter kan vara ett bra instrument för företag som vill ha en handel som är etiskt och moralisk klanderfri.

Kommentar

Två stora företag, E och M, uppgav att de hade egna regler respektive kontroller vid handel med utländska produkter respektive u-länder. Detta kan man å ena sidan tolka som att företagen klarar problemen själva. Å andra sidan visar detta att problemen finns. Samtidigt kan man konstatera att mindre företag inte har samma möjligheter som stora att bygga upp egna kontrollsysteem.

- Förtroendet för de existerande miljömärkningsorganisationerna, och därmed en viktig del av miljöarbetet, kan skadas om det förekommer dåliga arbetsmiljöförhållanden i produktionen av en miljömärkt vara. Risken för detta minskar om miljömärkningssystemet omfattar moment för att säkerställa en bra arbetsmiljö.

Kommentar

Det är troligtvis i första hand de inblandade företagen som drabbas av dåligt rykte om en dålig arbetsmiljö uppdagas. Det är också möjligt att de "säkerhetsventiler" som finns i skrivningarna hos SIS, Bra Miljöval och KRAV hinner träda i funktion innan ett dåligt rykte hinner byggas upp. Dock är det möjligt att dessa "säkerhetsventiler" inte fungerar om ingen kontrollerar arbetsmiljön eller om arbetsmiljöproblem uppdagas först efter att ha varit dolda under en längre tid.

Argument mot att föra in mer arbetsmiljöfrågor i miljömärkning:

- Miljöfrågorna är komplexa och ett miljömärke måste gå en balansgång mellan att täcka in så mycket viktiga miljöfrågor som möjligt och att vara lättförståeligt. Om man utökar omfattningen så riskerar man att miljömärkningen blir svårare att förstå och märket tappar sin styrka. Det är viktigt att konsumenterna förstår vad miljömärkningen betyder.

Kommentar

Det är ett dilemma var man ska dra gränsen om man ska utöka märkningen omfattning. Ska man ta med barnarbete och jämställdhetsfrågor också? Det är svårt att veta om konsumenterna upplever miljömärkningen som komplicerad. Problemet sitter inte bara i konsumentens tolkning av märkningen men också i hur märkningsorganisationen ska klara att hantera alla önskvärda aspekter. Varje aspekt kräver stor kompetens.

- I Sverige har vi en bra arbetsmiljö och en lång tradition av arbetsmiljöarbete. Vi har bra arbetsmiljölagar och välutvecklade myndigheterna som ser till att de efterlevs. Därför behöver man inte ha med arbetsmiljöfrågor i miljömärkningen.

Kommentar

Vad som är bra arbetsmiljö och bra miljö är relativa begrepp. I en internationell jämförelse så är vi "bra" både på yttre miljö och arbetsmiljö. Ändå är det många som tycker att det behövs miljömärkning som ett komplement till miljölagarna. Hela tanken med miljömärkning är ju att utnyttja marknadskrafterna till att driva på miljöarbetet och att ligga över lagkraven. Samma resonemang kan man föra vad gäller arbetsmiljöfrågor.

Det går inte inom ramen för detta projekt att svara mer precist på frågan om vilken nytta mer arbetsmiljöaspekter i miljömärkningen skulle göra. För detta krävs att man gör djupare analyser av produkter och vilka arbetsmiljöer som förekommer i deras livscyklar.

5.2.2 Hur ser företagen och andra aktörer i arbetslivet på frågan om mer arbetsmiljö i miljömärkningen?

Telefonintervjuerna gav blandade svar och det är svårt att dra några slutsatser från den, speciellt som underlaget, 14 intervjuer, är litet. Man kan dock konstatera att det är fler som är negativa än positiva till att införa mer arbetsmiljö i miljömärkningen.

Vid behandlingen av IVLs ansökan till detta projekt kom remissyttranden från LO, SAF, IVF, Arbetarskyddstyrelsen och Arbetslivsinstitutet. Dessa yttranden rörde själva

ansökan och huruvida man ansåg att projektet skulle genomföras. Tre remissyttranden beskrev dessutom hur man ser på själva frågan om arbetsmiljö i miljömärkning.

LO menar att miljömärkning förespeglar (omedvetet) hänsyn även till arbetsmiljön. Samtidigt har flera "konflikter" uppdagats, t ex kan lösningsmedel märkta med andreas-kors ändå få miljömärke liksom återvinningskärl som avger isocyanater vid tillverkning. Kolifonium som tillsätts miljömärkt papper misstänks ge allergiska reaktioner bl a hos grafisk personal.

Arbetslivsinstitutet skriver att en märkning av produkter som också klassificerar dem ur arbetsmiljösynpunkt sannolikt kan ha en stor betydelse. Exempel på detta är förekomst av barnarbete för framställning av vissa produkter vilket haft en påtaglig marknads-påverkan bl a för skofabrikanten NIKE och i viss mån även för svenska företag bl a IKEA vid mattillverkning.

Arbetskyddstyrelsen skriver bl a att det är en vanlig missuppfattning att miljömärkning innebär att den miljömärkta produkten eller tjänsten också skulle vara bra ur arbetsmiljösynpunkt. Det är viktigt att användbara metoder utvecklas för att inkludera arbetsmiljön i miljömärkningen.

Den ovanstående redovisningen är inte heltäckande men den kan ge en aning om åsiktsläget. Det är möjligt att bilden blir en annan om frågorna diskuteras djupare än vad som hittills gjorts.

5.3 Kan man införa mer arbetsmiljöaspekter i miljömärkningen?

5.3.1 Förutsättningarna för miljömärkning

Det har tagit många år att arbeta fram de system och kriterier för miljömärkning som fungerar idag. För att en miljömärkning av en produkt eller tjänst ska bli lyckosam krävs att ett antal saker uppfylls:

- Miljöproblemen som orsakas av produkten eller tjänsten skall vara väldefinierade, relevanta och förståeliga
- Det ska finnas tekniska och ekonomiskt rimliga möjligheter till förbättringar
- Kraven i miljömärkningen skall sättas så att de går att uppnå
- Efterlevnaden av kraven ska kunna kontrolleras

- Det måste finnas efterfrågan på marknaden för den miljömärkta produkten eller tjänsten, så att producenterna är villiga att bekosta miljömärkningen
- Det krävs en fungerande konkurrens på marknaden för att produkten eller tjänsten ska kunna få genomslag på marknaden

Eftersom märkningssystemen är självfinansierade så måste det som sagt finnas efterfrågan på tjänsten eller produkten. Om man vill införa arbetsmiljöaspekter så kostar det pengar dels genom att produktionen blir dyrare, dels genom att märkningsorganisationen får större kostnader eftersom det krävs mer kompetens, administration och kontroller. För att detta ska fungera så måste det finnas konsumenter som är beredda att betala ett högre pris för detta.

För att kunna utveckla en miljömärkning för en produkt eller tjänst så att den innehåller mer arbetsmiljö krävs att ovanstående punkter analyseras. Det vore t ex intressant att få reda på konsumenternas intresse för arbetsmiljö i miljömärkning. Det är här viktigt att skilja på privatkonsumenter och yrkesmässiga konsumenter, som kan tänkas ha olika perspektiv på arbetsmiljöfrågorna.

Riktlinjerna för nordisk miljömärkning (2) anger att fastställandet av märkningskriterier för Svanen tar utgångspunkten i en jämförande värdering av produkterna i produktgruppen. Kriterierna ska alltså behandla de miljöaspekter där olika produkter i produktgruppen uppvisar stora olikheter. Skall man hantera arbetsmiljöaspekter på samma sätt som yttre miljöaspekter krävs således att enskilda produkter i en och samma produktgrupp uppvisar stora skillnader avseende arbetsmiljö och att dessa skillnader går att beskriva.

5.3.2 Vilka arbetsmiljöaspekter kan införas?

Regler av typen 1 och 2 (se avsnitt 5.1 ovan), dvs etiska riktlinjer och generella regler om hur arbetsmiljöarbetet skall bedrivas kan vara relativt enkla att införa. Denna typ av regler kan skrivas in som generella kriterier och kan då komma att gälla vid ett stort antal arbetsställen av olika typ. Det kan å andra sidan vara svårt att kontrollera denna typ av regler eftersom varje område kräver sin speciella kompetens. Idag sker knappast någon kontroll av arbetsmiljön. Om kontrollverksamheten ska öka blir den en större, dyrare och mer tungrodd apparat.

Exempel på regler av typen 2 (generella regler) finns i genomgången av FSC. I Svanens kriterier ingår krav på att företaget har miljö- och kvalitetssäkringssystem. I en del företag har man börjat att samordna sina ledningssystem för kvalitet, miljö och arbetsmiljö. Det går också numera att certifiera internkontrollen. Kanske vore det naturligt att i Svanens kriterier ha med krav på internkontroll tillsammans med kraven på miljö- och kvalitetssäkring även om internkontroll ingår i lagkraven.

Detaljerade arbetsmiljöregler av typ 3 är mer krävande att formulera eftersom olika produkter och tjänster har olika arbetsmiljöproblem. För varje produkt eller tjänst behöver man hitta "hot spots" eller flaskhalsar vad gäller arbetsmiljön och sätta upp förbud eller begränsningar som ger en god effekt för arbetsmiljön och som höjer ribban över lagens miniminivå samtidigt som de är möjliga att genomföra. Kontrollen av konkreta regler kan å andra sidan vara mer lätthanterlig. Här finns behovet av arbetsmiljökompetens troligen i högre utsträckning vid utformningen av reglerna än vid kontrollen av dem.

Regler av typ 3 skulle exempelvis kunna vara:

- vid arbete med vissa farliga maskiner är ensamarbete förbjudet
- halter av damm och endotoxiner vid arbetsplats där man sorterar avfall eller hanterar olika typer av biobränslen skall understiga vissa värden
- vid manuell sortering av avfall skall förslitningsskador till följd av monotont arbete undvikas genom arbetsrotation och begränsning av arbetspassens längd

Utveckling av miljömärkning till att omfatta mer arbetsmiljöaspekter kan ske genom samarbete mellan miljömärkningsorganisationerna och organisationer med arbetsmiljökompetens. FSCs arbetssätt och samarbetet mellan SNF och TCO Utveckling är exempel på detta.

För att skaffa ett bredare och mer tillförlitligt underlag för arbetsmiljökriterier i miljömärkningen kan det krävas att nya metoder utvecklas. Med användning av de ovan nämnda aspekterna, typ 1, 2 och 3, kan det t ex vara svårt att bestämma vilken av två alternativa produktionsmetoder som är att föredra ur arbetsmiljösynpunkt. För att lösa ett sådant problem kan arbetsmiljö-LCA vara en hjälp.

Inom IVL och IVF pågår utveckling av LCA-metoder där arbetsmiljö är integrerat (29, 30). Det ligger utanför det här projektets ram att vidare gå in på det området. Dock kan konstateras att det ännu återstår en del arbete innan LCA med arbetsmiljö finns att tillgå för användning i många branscher.

5.4 Vidare arbete

Utgående från projektets resultat finns det flera intressanta områden för vidare forskning och utvecklingsarbete. Några är:

- På vilka sätt kan miljömärkningen påverka arbetsmiljön? Exempelvis är KRAV-märkningen intressant att studera ur denna aspekt. En omställning till ekologisk drift kan betyda omfattande förändringar i rutiner och arbetssätt. En arbetsmiljöfördel är att de kemiska riskerna är mindre. Den psykosociala arbetsmiljön kan också tänkas bli bättre. Omfattande förändringar kan också innebära att problem i arbetsmiljön uppstår. Lantbruk är en bransch som från början har en hög skadestatistik.

- Pilotförsök: ta fram och testa arbetsmiljökriterier som passar att hanteras ihop med befintliga miljökriterier för en miljömärkt produkt/tjänst. Intressanta produkter kan vara sådana som är gjorda av återvunnet material. Är märkningen ett bra verktyg för arbetsmiljöförbättringar och var finns begränsningarna?
- Hur uppfattar användarna miljömärkningen och hur skulle uppfattningen påverkas av ytterligare arbetsmiljöregler i kriterierna? Finns det risk att miljömärkningen blir otydlig och tappar i styrka? Vilka arbetsmiljöfrågor anser användarna vara viktiga; arbetsmiljön i produktion, arbetsmiljön vid användning eller barnarbete och sociala frågor i u-länder? Användare kan vara både konsumenter och yrkesanvändare.

6 Referenser

1. <http://www.svanen.nu/>
2. Riktlinjer för nordisk miljömärkning. Nordiska Ministerrådet, 1996.
3. Miljømerking av trykkipapir, 2.februar 1996-1. Februar 2001, versjon 1.4. Kriteriedokument, Nordisk Miljømerking.
4. Miljömärkning av Trycksaker, Kriteriedokument 15 juni 1998 – 14 mars 2002, version 2.2. Nordisk Miljömärkning.
5. Miljömärkning av Lim, Kriteriedokument 10 december 1997 – 18 juni 2001, version 2.0. Nordisk Miljömärkning.
6. Miljömärkning av Emballagepapper, Kriteriedokument 10 december 1998 – 9 december 2001, version 1.1. Nordisk Miljömärkning.
7. Miljömärkning av Bilvårdsprodukter, Kriteriedokument 6 februari 1997 – 11 augusti 2000, versin 2.3. Nordisk Miljömärkning.
8. Miljömärkning av Sanitetsrengöringsmedel, Kriteriedokument 22 april 1999 – 24 februari 2003, version 2.1. Nordisk Miljömärkning.
9. Miljömärkning av Kaffefilter, Kriteriedokument 3 maj 1996 – 2 maj 2001 version 1.3. Nordisk Miljömärkning.
10. Miljömärkning av Allrengöringsmedel, Kriteriedokument 10 december 1998 – 9 december 2001, version 2.0. Nordisk Miljömärkning.
11. Kemikalieinspektionens föreskrifter om klassificering och märkning av kemiska produkter, KIFS 1994:12 omtryck 1999:3. Kemikalieinspektionen 1999.
12. Personlig kommunikation, Kerstin Sahlen SIS Miljömärkning, December 1999.
13. Personlig kommunikation, Eva Eiderström SNF, December 1999.
14. www.snf.se
15. Miljökriterier för el. Naturskyddsföreningen 1995.
16. Miljökriterier för papper. Naturskyddsföreningen 1997.

17. Miljökriterier för fläck- och blekmedel. Naturskyddsföreningen 1995.
18. Regler. KRAV 1999.
19. www.krav.se
20. Personlig kommunikation, Eva Ahlskog, Rut Björling, KRAV, December 1999.
21. <http://www.fsc-sverige.org/>
22. Svensk FSC-standard för certifiering av skogsbruk. Svenska FSC-rådet, september 1997.
23. www.tco.se
24. TCO'99 certifiering, skrivare, faxar och kopiatorer. Krav och testmetoder för TCO:s kvalitets- och miljömärkning. TCO Utveckling, november 1999.
25. Antonsson A-B, Nilsson M, Hansén O. Internkontroll i små företag, verklighet och visioner. IVL-rapport B 1291. Januari 1998.
26. Antonsson A-B m fl. Yttre miljöarbetets effekter på arbetsmiljön. Arbetslivsinstitutet 1998.
27. Norén J-O. Arbetsmiljön i kretsloppanpassad hantering av restprodukter och avfall. Rapport 1998:2. Arbetarskyddsstyrelsen.
28. Ancker K, Carlsson H. Arbetsmiljön vid plaståtervinning. IVL-rapport B 1113. September 1993.
29. Livscykelanalys med arbetsmiljö – En guide för produktutvecklare. IVF-skrift 95828.
30. Antonsson A-B, Carlsson H. En metod för att integrera arbetsmiljö i livscykelanalyser. IVL-rapport B 1184. April 1995.

7 Bilagor

7.1 Frågeformulär som användes vid telefonenkäten

Marknadsundersökning. Intresse för att inkludera arbetsmiljöaspekter i miljömärkning. Formulär för telefonintervju

Företaget: ..... Telefon .....

Intervjuad person: ..... Funktion i företaget.....

Bransch ..... Antal anställda .....

Företagsbeskrivning .....

.....

.....

Kort om företagets organisation avseende miljöfrågor .....

.....

.....

.....

Vilka miljömärkta varor och tjänster köper/säljer eller tillverkar ni? .....

.....

.....

.....

.....

.....

Vilka miljömärken är av betydelse för er? .....

.....

.....

.....

.....

Skulle det vara intressant för er eller era kunder om miljömärkningen även omfattade arbetsmiljöfrågor? ..... Om

ja, vilka arbetsmiljöfrågor tycker du vore intressanta? .....

.....

.....

Finns det arbetsmiljöfrågor som är intressanta att koppla till det ni köper/säljer eller tillverkar? .....

.....
.....
.....

Skulle det vara intressant för er om märkningen omfattade andra frågor som etik, sociala frågor, rättvisefrågor? (jmf rättvisemärkt, barnarbete) .....

.....
.....

7.2 Sammanställning av resultaten från telefonintervjun

Företag/org. och den intervjuades befattning	Bransch, koppling till miljömärkning	Storlek, antal anställda	Svar på frågan: "Skulle det vara intressant för er eller era kunder om miljömärkningen även omfattade arbetsmiljöfrågor?" samt ev andra intressanta kommentarer
A miljöchef	Varuhus Köper och säljer miljömärkta hygienprodukter, papper, batterier och textil	>1000	Nej. Arbetsmiljöfrågorna bör inte blandas ihop med miljöfrågorna. Företaget litat på märkningen och undersöker inte själva vad den innebär.
B miljö- och kvalitetschef	Möbeltillverkare Köper miljömärkt el, papper, spånplattor, FSC-virke	500-1000	Det kanske skulle vara intressant. Företaget samordnar arbetet med yttre miljö, arbetsmiljö och kvalitet
C miljö-ansvarig	Kommun Köper miljömärkt el, livsmedel, papper, datorer	>1000	Kanske, det är ingen nackdel att samordna, det kan finnas konflikter mellan arbetsmiljö och yttre miljö. Det är svårt att koppla arbetsmiljöfrågorna till miljömärkt el. Vad gäller städkemikalier antar vi att allergifrågor ingår i Svanen. Man kan tänka sig att ta med dammproblem i miljömärkningskriterier för golv. Vi på kommunen får mycket synpunkter från kommuninvånare bl a om etikfrågor i upphandlingen.

D tjänsteman på miljöstaben	Transportföretag Köper miljömärkt el, livsmedel, säljer transporter och mat	>1000	Ja, det har blivit mer aktuellt nuförtiden med t ex barnarbete. Men miljömärkningen får inte bli för komplicerad. Det måste vara lätt att mäta.
E miljö- koordinator	Möbeltillverkare, varuhus Köper miljömärkt av många slags produkter bl a papper och spånplattor	>1000	Ja, inte så mycket för de svensktillverkade produkterna men för de utländska. Företaget har egna regler som handlar om lukter, avfallshantering och sociala frågor.
F miljö- ansvarig	Läkemedelsföretag Köper miljömärkt el	>1000	Ja, det tror jag. Vårt företag vill framstå som gott exempel. Företaget använder dock inte handeln av miljömärkt el i marknadsföringen.
G projekt- ledare f&u bränsle- miljö	Energiföretag Tillverkar miljömärkt el från vattenkraft, vindkraft och biobränslen	>1000	Ja, allt hänger ihop. Det kan vara intressant för våra kunder men vi har inte gjort någon undersökning om det. Det pratas mycket om etik, det kanske är en ingång. Men arbetsmiljöfrågorna är hårt reglerade i Sverige redan. Det finns arbetsmiljökopplingar i alla energislag men det är nog lättast för en utomstående att se den vid sopförbränning.
H säljare	Kommunalt energi- bolag Köper, tillverkar och säljer miljö- märkt el från vattenkraft	<100	Nja, tror inte det. Märkningen är besvärlig som den är. Jag tror ej att det finns önskemål hos kunderna för det.

I miljö- samordnare	Tryckeri köper miljömärkt papper, säljer miljömärkta trycksaker	100-500	Vi har inte tänkt på det. Det kanske är intressant längre fram. Intressanta arbetsmiljöaspekter finns på maskinparken hos tryckerier. Det är inte intressant för oss om arbetsmiljöfrågorna finns med i märkningen av det vi köper.
J säljare	Energibolag tillverkar och säljer miljömärkt el från vattenkraft och vindkraft	100-500	Nej, det är för svårt. Det finns inga intressanta arbetsmiljöfrågor i vår produktion.
K miljöchef	Energibolag Tillverkar och säljer miljömärkt el från vattenkraft och vindkraft	>1000	Inga kunder har efterfrågat detta. Svårt att se drivkraften för det. Vi arbetar med arbetsmiljön därför att vi vill vara en attraktiv arbetsplats..
L miljö- och kvalitets- ansvarig	Livsmedel- tillverkare Köper miljömärkt el och livsmedel, säljer miljömärkta livsmedel	<100	Arbetsmiljöfrågorna är viktiga, vi arbetar med kvalitetssystemet HACCP*. Men det är inte intressant att införa arbetsmiljöaspekter i KRAV. Vi vill hitta en annan form för att informera kunderna om vårt arbete med arbetsmiljö genom HACCP.

M miljöchef	Livsmedelsdetaljst köper, tillverkar och säljer miljömärkta livsmedel och andra dagligvaror	>1000	Skeptisk till det, det är för svårt. Vi förutsätter att företag som vi handlar med följer lagen. När vi handlar med tredje världen så går vi in och kontrollerar arbetsmiljön. Även etikfrågorna är svåra att ha med i en miljömärkning.
N miljöchef	Livsmedelsdetaljst Köper miljömärkt av det som är tillgängligt bl a livsmedel, el, tillverkar och säljer miljömärkta livsmedel och dagligvaror	>1000	Det är tveksamt om det skulle vara intressant för oss. Det är svårt att kommunicera arbetsmiljöfrågorna i miljömärkningen. Vems kriterier skulle man använda i en global handel? Om man ställer upp svenska arbetsmiljöregler kanske produktionen stannar.

*HACCP är ett kvalitetsledningssystem som bland annat behandlar avfallshantering, hygienutbildning hos personalen, skadedjurbekämpning och rengöring

IVL Svenska Miljöinstitutet AB

IVL är ett oberoende och fristående forskningsinstitut som ägs av staten och näringslivet. Vi erbjuder en helhetssyn, objektivitet och tvärvetenskap för sammansatta miljöfrågor och är en trovärdig partner i miljöarbetet.

IVLs mål är att ta fram vetenskapligt baserade beslutsunderlag åt näringsliv och myndigheter i deras arbete för ett bärkraftigt samhälle.

IVLs affärsidé är att genom forskning och uppdrag snabbt förse samhället med ny kunskap i arbetet för en bättre miljö.

Forsknings- och utvecklingsprojekt publiceras i

IVL Rapport: IVLs publikationsserie (B-serie).

IVL Nyheter: Nyheter om pågående projekt på den nationella och internationella marknaden.

IVL Fakta: Referat av forskningsrapporter och projekt.

IVLs hemsida: www.ivl.se

Forskning och utveckling som publiceras utanför IVLs publikationsserie registreras i IVLs A-serie.

Resultat redovisas även vid seminarier, föreläsningar och konferenser.

IVL Svenska Miljöinstitutet AB

Box 210 60, SE-100 31 Stockholm
Hälsingegatan 43, Stockholm
Tel: +46 8 598 563 00
Fax: +46 8 598 563 90

IVL Swedish Environmental Research Institute Ltd

Box 470 86, SE-402 58 Göteborg
Dagjämningsgatan 1, Göteborg
Tel: +46 31 725 62 00
Fax: +46 31 725 62 90

Aneboda, SE-360 30 Lammhult
Aneboda, Lammhult
Tel: +46 472 26 20 75
Fax: +46 472 26 20 04